Olli Mäenpää
26.3.2026

Perustuslakivaliokunnalle

Hallituksen esitys varmuusvankeutta ja elinkautisvankien vapauttamismenettelyn muuttamista koskevaksi lainsäädännöksi (HE 14/2026 vp)

Perustuslakivaliokunta on pyytänyt arviotani siitä, että jos varmuusvankeudesta säädettäisiin sellaisella tavalla, että siinä ei olisi oikeudellisesti kyse perustuslain 7 §:n 3 momentissa ja Euroopan ihmisoikeussopimuksen 5 artiklan 1 kohdan a alakohdassa tarkoitetusta rikokseen perustuvasta vapauden menetyksestä vaan perustuslain 7 §:n 3 momentissa ja Euroopan ihmisoikeussopimuksen 5 artiklan 1 kohdan e alakohdassa tarkoitetusta vapaudenmenetyksestä, olisiko tällainen vapaudenmenetys taannehtivuuskiellon estämättä mahdollista määrätä myös sellaiselle henkilölle, joka on jo lain voimaan tullessa tuomittu lainvoimaiseen vankeusrangaistukseen.

Euroopan ihmisoikeussopimuksen 5 artiklan 1 kohdan e alakohdan mukaan keneltäkään ei saa riistää hänen vapauttaan, paitsi seuraavissa tapauksissa ja lain määräämässä järjestyksessä: e) henkilöltä riistetään vapaus lain nojalla tartuntataudin leviämisen estämiseksi tai hänen heikon mielenterveytensä, alkoholisminsa, huumeidenkäyttönsä tai irtolaisuutensa vuoksi. Varmuusvankeuteen liittyvässä sääntely-yhteydessä tällainen vapauden menetys voisi todennäköisesti perustua ensisijaisesti heikon mielenterveyden (”unsound mind”) toteamisen perusteella toimeenpantavaan menettelyyn. Kysymys voisi käytännössä olla lähinnä mielenterveyslainsäädäntöön perustuvasta tahdonvastaisesta hoidosta ja siihen perustuvasta vapaudenriistosta. Myös päihdehoitolainsäädännön perusteella toteutettava vapauden menetys olisi mahdollinen.

Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen oikeuskäytännön mukaan e alakohdan perusteella vapaudenmenetys voidaan panna täytäntöön lain määräämässä järjestyksessä vain, mikäli se toimeenpannaan sairaalassa tai muussa mielenterveyden tai päihdeongelmien hoitamista varten asianmukaisessa hoitolaitoksessa. Vankilaoloissa e alakohdan perusteella tapahtuvaa vapauden menetystä ei sen sijaan ole mahdollista panna täytäntöön.

Jos varmuusvankeudesta säädettäisiin sellaisella tavalla, että siinä olisi kysymys perustuslain 7 §:n 3 momentissa ja Euroopan ihmisoikeussopimuksen 5 artiklan 1 kohdan e alakohdassa tarkoitetusta vapaudenmenetyksestä, toimivalta näillä perusteilla tehtävän päätöksen tekemiseen kuuluisi Suomen lainsäädännön mukaan ensi vaiheessa lähtökohtaisesti hallintoviranomaiselle, jonka päätös olisi alistettava hallinto-oikeuden vahvistettavaksi. Toimivalta on tosin lainsäätäjän harkintavallan puitteissa säädettävissä toisinkin, esimerkiksi säätämällä päätösvalta ensi

vaiheessa tuomioistuimelle. Tässä arviossa oletetaan kuitenkin yksinkertaisuuden vuoksi noudatettavaksi tahdonvastaista hoitoa koskevaa vakiintunutta lainsäädäntökäytäntöä.

Tahdonvastaiseen hoitoon määräämistä koskevan lain perusteella tehtävä viranomaisen päätös ei ole oikeudelliselta luonteeltaan rinnastettavissa hallinnolliseen rangaistusseuraamukseen, vaan päätös on yksilön oikeuksia rajoittava hallintopäätös, jolla on ensisijaisesti hoidollinen tarkoitus. Perustuslain 8 §:ssä ja Euroopan ihmisoikeussopimuksen 7 artiklan määrittelemä rikosoikeudellinen laillisuusperiaate ja siihen sisältyvä taannehtivan rikoslainsäädännön kielto ei siten voi edes analogisesti sovellettavaksi tällaisen päätöksenteon perusteena olevaan lainsäädäntöön ja sen soveltamiseen.

Tahdonvastaista hoitoa koskeva lainsäädäntö ei myöskään kohdistu sopimussuhteisiin. Tällainen lainsäädäntö ei siten loukkaisi myöskään sopimussuhteiden pysyvyyteen perustuvaa taannehtivan lainsäädännön kieltoa (esim. PeVL 17/2021 vp, kappale 133).

Tahdonvastaista hoitoa koskevassa viranomaisen päätöksenteossa on noudatettava hallintolain 6 §:ssä säädettyä luottamuksensuojaperiaatetta, jonka mukaan viranomaisten toimien "on suojattava oikeusjärjestyksen perusteella oikeutettuja odotuksia". Luottamuksensuojan saaminen edellyttää, että yksityisellä on oikeutettuja odotuksia, jotka perustuvat oikeusjärjestykseen. Luottamuksensuojaperiaate turvaa yksityisen perusteltuja odotuksia ja asemaa etenkin suhteessa viranomaistoiminnan odottamattomiin ja yksityisen kannalta haitallisiin tai muuten epäedullisiin muutoksiin. Viranomainen ei siten voi toimenpiteillään puuttua voimassa oleviin oikeussuhteisiin tai muihin oikeutettuihin odotuksiin, ellei siihen ole lakiin perustuvaa toimivaltaa. Hallintopäätöksellä ei näin ollen voi olla taannehtivia oikeusvaikutuksia, elleivät ne perustu lakiin. Luottamuksensuojaperiaate ei kuitenkaan yleensä estä säädettävällä lailla tapahtuvaa puuttumasta hallintopäätöksellä määriteltyyn oikeusasemaan (PeVL 12/2023 vp).

Tahdonvastaista hoitoa koskevaa, säädettävää lakia voidaan soveltaa myös henkilöön, joka on tällaisen lain voimaan tullessa tuomittu lainvoimaiseen vankeusrangaistukseen, ainakin jos laissa niin säädetään. Tällaisella henkilöllä ei ole oikeusjärjestykseen perustuvaa oikeutettua odotusta, jonka mukaan häntä ei voida laissa säädetyn lain nojalla ja siinä määritellyin perustein viranomaisen päätöksellä määrätä tahdonvastaiseen hoitoon. Tällaisen lain perusteella tehtävällä päätöksellä ei siten puututtaisi oikeusjärjestyksen perusteella oikeutettuihin odotuksiin. Tällaisen päätösvallan perustavalla lailla ei muutenkaan voisi olla taannehtivia oikeusvaikutuksia.

Säädettävässä laissa olisi joka tapauksessa säädettävä tahdonvastaisen hoidon täytäntöönpanosta suhteessa vankeusrangaistuksen suorittamiseen. Koska tahdonvastaisen hoidon täytäntöönpano olisi Euroopan ihmisoikeussopimuksen 5 ar-

tiklan 1 kohdan alakohdan mukaan mahdollinen vain mielenterveyden tai päihde-ongelmien hoitamista varten asianmukaisessa hoitolaitoksessa, hoitoa ei olisi mahdollista toteuttaa vankilaoloissa.